

ІСТОРИЧНІ ВЕРСІЇ

Ігор Ситий

●

СІВЕРСЬКИЙ СЛІД ПОХОДЖЕННЯ РОДУ МАЗЕП

Сучасний етап розвитку історичної науки в Україні характеризується поживаленням досліджень, що пов'язані з добою Гетьманщини. І це цілком зрозуміло з огляду на проблему державотворення у сучасній Україні. Однією з яскравих постатей названої доби був гетьман Іван Мазепа, якому присвячена чимала література. Його біографія більш-менш окреслена, а от що стосується родоводу його предків, то тут дуже багато білих плям, бо бракує архівних джерел. Точніше, вони майже повністю відсутні. У такій ситуації можна спробувати заповнити цю прогалину, використовуючи інструментарій таких спеціальних історичних дисциплін, як топоніміка, геральдика, сфрагістика, ономастика тощо.

Серед українських геральдистів та сфрагістів популярна версія, що гербові фігури української шляхти несуть у собі ознаки впливу давньоруської, білоруської, польської та власної протогербової і гербової символіки, тобто в Україні існувала власна самобутня геральдична традиція. Вважається, що на шляхетських печатках відбився процес пристосування власних емблем, печатних знаків до вимог європейських стандартів, бо, як відомо, саме після Люблінської унії розпочалося активне приєднання української шляхти до польської гербової системи. З цього приводу цікава така думка: "Старанний розгляд геральдичного матеріалу (...), що відноситься до князів Коріятовичів-Курцевичів, Наримунтовичів Пинських (XIV, XV, XVI ст.) та врешті родини Мазеп-Колединських, приводить нас до переконання, печаткові (геральдичні) знаки були дійсними родовими, дідичними, вірно перераховуваними гербами. Не можемо погодитись з поглядами барона М.Баумгартена, що у Литві, в Україні та Московщині печаткові знаки мали більше характер ознак князівської гідності як родового герба. (...) Ступневі ущерблення чи відміни з часом віддалили дуже один знак від другого, але уважливий розгляд геральдичного матеріалу того часу дає нам докази, що в Литві та в Україні притримувалися геральдичних правил значно більше і довше, як наприклад, у Польщі, де штучно вигадана традиція про хоруговні братства і часто безкритичне копіювання західних гербів знищили підставу цих правил. (...) Крім цих своїх родинних знаків, на місце яких під впливом заходу приходять потім зображення Св. Юрія або князя на коні, деякі члени князівських родів вживали ще особистих печаток з емблемами, взятими з фауни, флори чи просто з фантазії, однак це не дозволяє нам нехтувати дійсними їх, дідичними гербами. Вплив західньої, а особливо польської, геральдики позначився вбивчо для старовинних гербових традицій на Литві та Україні. Вимога конче приліпити до кожного герба якусь назву, бажання зматеріалізувати малюнок поясненням та назвою з щоденного чи природнього життя змушували в деяких випадках переіменювати герб, в інших малювати його цілком неправильно"¹. Ще одне міркування з цього приводу:

"Більшість виявлених зразків печаток хронологічно відповідають другій половині XVI ст., коли, за словами польського історика Генрика Литвина, "по унії Люблинський магнєтерія і середня шляхта руська католізувалася, а за цим полонізувалася щодалі швидше". В контексті цього процесу особливо цінними є свідчення сфрагістичних джерел, котрі відобразили геральдичні новозміни, а разом з цим зберегли архаїчно-традиційні форми українських гербів - родових знаків, знамен та символів. Виявлені зразки XVI ст. є прикладами самостійного розвитку українських гербів, котрі розвивалися в ізольованому від західних впливів знаковому середовищі, а головне - використовувалися поза регламентацією королівської влади та державних інститутів Речі Посполитої. (...) Як зазначав відомий історик Київщини В.Б.Антонович: "На початку XVI ст., коли польські поняття про винятковість шляхетського стану проникають у середовище руських зем'ян і коли з'являється в них бажання встановити зовнішні ознаки свого родового достоїнства, зем'яни Київської землі потрапляють у досить складне становище: вони не володіють спадковими гербами подібно до польської шляхти й використовують тільки печатки з початковими літерами своїх імен та прізвиськ; проте виявляється, що єдиним станом краю (окрім княжих родів), що володіють випрацьованими геральдичними знаками, було київське міщанство, їх фамільні клейма і печатки стали матеріалом для встановлення шляхетської туземної геральдики в південній Русі після Люблінської унії 1569 р." .

Проте є і відмінний погляд на витоки козацької геральдики та сфрагістики. Т.Люта зазначає, що "особові герби Гетьманщини - герби козацької старшини, котра своїм демократичним походженням була відмінна від спадкових староруських князівських родів і несла почасти у семантиці своїх гербів елементи польської геральдики, а почасти незбагненні комбінації зірок, шабель, підків, місяців тощо - походження яких очевидне з глибин народно-козацької свідомості. Ця ділянка геральдики найменш досліджена через брак публікацій" .

Розглянемо цю проблему на прикладі герба "КУРЧ", яким користувався Іван Мазепа. Вважається, що герб цей походить із Волині і належав князям Курцевичам, нащадкам Гедиміновичів. Ось що писав про цей герб Вацлав Потоцький:

Корч
(напис над гербом)
Початок

Корчем зветься цей герб, але від болю не корчиться;
Пізнавав не раз татар, пізнавав і шию турків,
Бо на коні і тих, і інших діставав,
Так в руці, як живу, у тятиві витягав.
Іpsilon це грецький знак, це має бути літера,
Що цей герб на Волині, започаткований на Русі,
Хрест, як меч, посередині, сам у застібці стоїть,
Місяць із зіркою світять з обох сторін.
Значить він був десь у ночі: сховався у засідці,
Щоб ворога на принаду заманити,
А потім обома крилами швидко його вдарив,
Людей на кшталт літери Іpsilon поширив.

Як бачимо, герб має військове походження. Літера "V" вказує на його волинські витоки, бо звідси походили князі Курцевичі: Костянтин (Курч), князь Пінський згадується 1431 р. (про ймовірність сіверського, а не волинського походження Курцевичів дивись нижче).

Одночасно ця літера символізує і роззятого ворога. Хрест під нею на застібці -

це одночасно і меч, тобто під Божим заступництвом із мечем у руці Курцевичі неодноразово громили турків і татар. Зірка і півмісяць ілюструють одну з вдалих нічних операцій, яку провели проти людоловів українці під орудою Курцевичів, ймовірно, підстерігши кримчаків, коли ті поверталися назад, обтяжені награбованим.

Дещо інше трактування герба давали українські письменники XVII-XVIII ст. Дмитро Ростовський у своїй книзі "Руно орошене" (Чернігів, 1696) у віршах на герб І.Мазепи писав, що місяць, хрест і зоря знаменують перемогу гетьмана-християнина над невірними, бо він діє під символом Богородиці - зорею. Стефан Яворський у своїх книгах "Луна голосу, що волає в пустелі" (Київ, 1689) та "Виноград христовий" (Київ, 1698) також віршами писав, що місяць "тріумф обіцяє", "зоря славна вождя знаменує", додає до військової доблесті великої сили, хрест на якорі у супроводі світил символізує силу православної віри, відданість їй гетьмана, перемогу над магометанами. Антоній Стаховський у книзі "Дзеркало від писання божественного" (Чернігів, 1705) писав, що хрест, зоря, місяць знаменують захист, заступництво Божої сили. Зоря уособлює Христа, тріумф, Діву Марію, а місяць - усі добрі справи. Ці світила віддзеркалюють рейментарську милість, лицарську доблесть, християнські чесноти гетьмана, захисника православ'я. Антоній Стаховський вважав, що Діва Марія є покровителькою дому Мазепи, тому вона надала йому в герб свій символ - зорю та місяць, щоби той надихав гетьмана на добрі справи. Хрест, окрім того, що він є символом православ'я, символізував мудрість Божу, золотий ключ мудрості учням Мазепи. У творі Йоаникія Волковича "Розмишляння о муці Христа, спасителя нашого" (Львів, 1631) барви та хрест тлумачаться наступним чином - "червоне - любов, зелене - краса, чорне - покора, біле - явлена чистота (...) хрест - це Давидів ключ, яким відчинене небо, це махина, якою збурено пекло, це міст до обіцяної землі, це меч, яким убиті Голіад і диявол, це дерево, що було знаком прокляття, а стало вічним благословенням".

Лаврентій Крцшонович у віршах на герб І. Мазепи в книзі "Полуустав" (Чернігів, 1703) розглядає його як суто релігійний символ.

Сучасний дослідник цього українського гетьмана Сергій Павленко поділяє цей підхід до гербової емблеми "КУРЧ".

Упадає в очі, що на ній фактично два хрести - виллоподібний (або біблійний) та єгипетський (або Т-подібний). Цікаво відмітити, що у сучасній геральдиці хрест тлумачиться як знак Сонця, символ віри, він вказує на те, що походження гербовласника не з'ясоване і що його предки легендарні. Зірка розглядається як символ вічності, високих прагнень, ідеалів, щастя, а шестипроменева - це емблема віфлеємської зорі.

Слід зазначити, що за І.Мазепи герб "КУРЧ" зазнав певних трансформацій: літера "V" була піднята над горизонтальною рисою, основа хреста змінила свою форму - один кінець став зображатися загостреним, а протилежний - тупим. Місяць і зірка часто міняли своє розташування відносно хреста, причому місяць міг бути повернутим до нього як рогами, так і навпаки, іноді зірка взагалі зникала і замінювалась другим півмісяцем. Усе це віддзеркалення гербових традицій Гетьманщини, коли не існувало суворого дотримання геральдичних канонів, бо не

існувало як такої геральдичної служби, призначеної розробляти ці канони і слідкувати за їх дотриманням.

У староукраїнському сусільстві печатка була головним предметом, де вміщувався герб. Звісна річ, І. Мазепа дотримувався цієї традиції. Ось як описує печатку гетьмана історик: "Печатка Мазепи: прямокутник розміру 22x19 зі зрізаними рогами, з гербом і буквами ІМГВЄЦПВЗ" ("Іван Мазепа Гетман Воиска Єго Царского Пресвѣтлого Величества Запорозкого". - І.С.). Нею був скріплений лист від 18.07.1707 р. до Яна Шембека. Можна припустити, що це був паперово-восковий відбиток. Ймовірно, що сам герб "КУРЧ" був у щиті, який увінчував коронований шолом з трьома пір'їнами, обабіч щита розміщувався рослинний орнамент та вказана аббревіатура. Нещодавно був опублікований ще один різновид особистої печатки І. Мазепи .

Це круглий, d = 24 мм, відбиток на червоному сургучі. По центру вміщене зображення герба "КУРЧ", над ним - коронований шолом, обабіч - стилізований рослинний орнамент. Печатка міститься на форзаці "Нового завіту" (Київ, 1703) із цікавим приписом: "От пресвитлого князя и царевича Алексия Петрова гетману Ивану Мазепе жалую 11 квітня 1708 року" [за палеографією це запис XIX ст.]. Повної впевненості, що це оригінальна печатка гетьмана, ми не маємо. До цього спонукає не характерна для старшинських печаток форма, техніка виконання відтиску, предмет (книга), на якому він був поставлений, відсутність поряд записів початку XVIII ст., сумнівний за своєю палеографією, орфографією та лексикою напис біля печатки. І нарешті, навіщо І.Мазепі дві особисті печатки?

Підсумовуючи цей фрагмент нашої розвідки, зауважимо, що наведені тлумачення герба "КУРЧ" пізні, бо вони стосуються XVII-XVIII ст. А що було раніше? Які витoki цього герба?

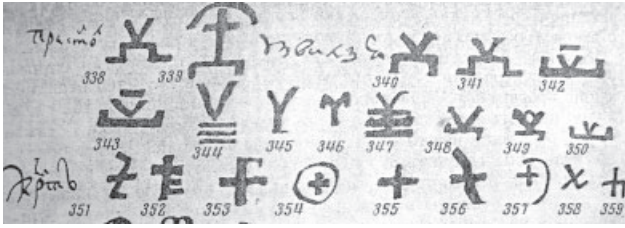
Слід указати, що гербові емблеми, подібні до "КУРЧА", зустрічаються у білорусів ще у XVI ст. Наприклад, шляхтич Лев Котович у 1556, 1565 рр. користувався печаткою, на якій був викарбуваний хрест із роззятим верхом, а під ним півмісяць. Берестейський підстароста Іван Яцинич мав такий же хрест на своїй печатці 1548 р., що спирався на літеру "W" .

Звертає на себе увагу і той факт, що іконографія малюнка герба "КУРЧ" близька до печаткових та бортних знаків волинських і білоруських князів, бояр та волощан XIV-XV ст. Це комбінації хрестів, зірок, півмісяців. Деякі дослідники пов'язують їх походження від кириличної абетки, скандинавських рун, східних тамг. Згодом, особливо із середини XVI ст., ці знаки трансформувались у герби. Проте схожі знаки побутували і на Лівобережній Україні, зокрема, на Глухівщині. Ось що ми знаходимо в акті 1677 р. про розмежування володінь сіл Литвиновичі та Камінь: "Причем проведена была грань, разделившая владения обоих сел: "на край леса Макаровского, на дереве бересты знаки учинили - крест, а над крестом вилки; с просби литвиновцов, Борис Маршевский вилки вырубал сокирою, а крест от каменчанской дуки (грани) сокирою вырубал Семен Москаль" .

Бортні знаки побутували і на Сосниччині: "Онопрей Медвѣдевъ, житель спасский, отчич из деда (въ Спасском дѣд и отец его и сам он родились), поведал, же еще за житія дѣда и отца его в Спасском три человека жило и давали оніе повинности до монастыря Новгородского; мѣщане сосничане пахали собі поле особо, а границ межи сосничанами и спассчанами не бувало, але тилько бували в пуци от Сосницѣ до Спасского рубѣжъ и знаки в бортных деревьях" .

У листі Микити Войнова від 19 вересня 1700 р. до новгород-сіверського архімандрита Антонія Стаховського, де йдеться про бортні уходи, зазначено: "Кроми сей отчини ходит архиерейскую, Воцанитскую прозиваемую, а в той

отчини знамено двое вил в такой способ достатной отчини Спаской" .

Багатий матеріал щодо бортних знаків міститься у грамоті Івана Грозного від 2.09.1552 р. про маєтності Новгород-Сіверського Спасо-Преображенського монастиря:

"Да Селище, что был починок Коровяного и в них живут бортники монастырские и ходят бортной ухожей скоропачацкое знамя и в нем соха (...) озерцо Стерново с перевѣсы да ухожее бортное знамя крест косой (...) да деревни Учинков с бортники, а знамя - крест косой ... на речкѣ на Студенцѣ (...) по речкѣ по Ивоти (...) знамя в том ухожѣи Преображенское монатгья. (...) починок Лучнев (...) а знамя крест косой. (...) на рѣкѣ на Деснѣ (...) всякие угодыя, а знамя крест косой (...) да два знамени бортных в Расадневѣ курея лапа да лук (...) да знамя мотовило (...) да знамя пояс (...) да знамя коса (...) да другое знамя лемеша (...) да в деревнѣ Сопич знамя медведок, а другое знамя змѣичка, да знамя вилы (...) да двадцать сем ухожѣев бортных по знаменам. ...А с сей грамоты велѣли списивати списки слово да посылаются списки за монастырскою печатью по городам и по волостям" .

У витягу 1633 р. про борті цього ж монастиря читаємо : "Бортной ухожей в Погребском отрубѣ судерев (подеревный) с церковным бортным ухожим Ильи Пророка олешкинского островского, знамя сорочья лапа" . В уступному запису від 1 березня 1688 р. сотенного пирятинського писаря Юрія Волошина Андрію Ковинському на половину лісу написано: "Знакы округ того лѣса и в серединѣ по тещин на дереву починенные" .

Подібні знаки також побутували і на Сумщині. В опублікованій таблиці "Рубежі-знаки власності бортних угідь, що мали поширення у XVI-XVIII ст. на Сумщині і прилеглих землях" бачимо знаки, близькі до малюнка герба "КУРЧ", а саме - "острожок", "рубежи", "сорочья лапа", "олений рог", "белка", "росамака", "крест на престолі".

Відомий російський дослідник бортних знаків Г. Анпилогов зазначав, що бортництво було одним з найдавніших й найважливіших промислів слов'ян. Київські князі у першій половині X ст. збирали дань медом і скорою. Звичай мітити бортні дерева знаками виник ще до появи Руської правди, яка унормувала право власності на бортні угіддя і відповідні знаки. Ці норми знайшли своє віддзеркалення і у Статутах Великого князівства Литовського 1529 р. и 1588 р. Дослідник писав, що "ізображення рисунка знамен (...) брались первозаимщиками из окружающей их жизни, отражая ее местные особенности, разнообразие известных им предметов и общих понятий, которые и являлись символами этих знаков" .

Термін використання знака був дуже тривалий: до кількох століть. До таких знаків він відносив малюнки із зображенням "сохи, тебенека, дуги, треноги, белки, взвилья, борода, острожка, шелома" .

Дуже часто зображували зброю, землеробський реманент, а також той, що був необхідний для бортництва. Слід зауважити, що ці малюнки виконувалися у реалістичній манері. Цікаве трактування знака "росомака", який схожий з гербом "КУРЧ": "Они имеют языковое сходство с названием хищного зверя "росомахи", которая водилась в путивльских и рьльских лесах. Местное название "росомаки" выражало понятие прозвища - "неуклюжий", "разина", "растяпа" . (...) Рисунок "росомаки" имеют большое сходство с описанием сохи, сделанное Д.Зелениным. (...) Привлекает внимание место расположения знамен "росомаки". Они отмечаются писцами лишь в ближайшей округе на р. Сейм, по берегам ее притока Русы, а также у озера того же названия на территории Колодежской волости Путивльского уезда. На ее территории, по свидетельству источников 90-х годов XVI в., жили валощане, - бортники и севрюки" .

Отже, враховуючи повне прізвище Івана Мазепи - Колединський (останнє могло трансформуватися з Колодезького, а не тільки від волинського Колодно, як зазвичай це трактують) і місцеве пояснення знака "росомака" (а Мазепа страждав на спадкову хворобу ніг, тобто шкутильгав - "неуклюжий"), можна висунути припущення про сіверське походження Мазеп. Не виключаємо, що спочатку вони називалися Росомаками, а вже на правому березі Дніпра почали зватися Мазепами.

Натяком на князівське походження цієї родини або її близькість до князів є подібність герба "КУРЧ" до таких бортних знаків Сіверщини, як "престол", "крест на престолі с венцом", "взвильє". Останні Г.Анпилогов вважав князівськими. Можливо, що Мазепи походили з боярства Колодезької волості. Описередковано на це вказує назва села Боярські Лежачи, яке було розташоване на південь від центру волості. Такі ж прізвиська мали деякі боярські діти Єлецької десятини. У 1620 р. в Рильському повіті мешкав чернігівець Михайло Федоров на прізвисько "сын Росомакин".

Окрім цього, відомо, що села Малий Самбор, Голенка належали власне Мазепі, а названі села разом з Великим Самбором, Дептівкою, Фесівкою та Корабутовим належали до батуринського двору гетьмана. Ці населені пункти лежать на захід від Колодезької волості у безпосередній близькості (по прямій близько 100 км).

Звертає на себе увагу і назва с. Корабутова (сучасна назва Корабутове). Петро Кулаковський припускає, що воно було заселене до 1641 р. князем Яремою Вишневецьким. Але назва села співзвучна з ім'ям чернігово-сіверського князя Дмитра-Корибута Ольгердовича. Внаслідок політичної боротьби з великим князем литовським Вітовтом він втратив Чернігово-Сіверщину у 1393 р. і змушений був перебраться на правий берег Дніпра, де і помер 1404 р. Можливо, що село спочатку було заселене ще у XIV ст. і назване на честь цього князя, а Ярема Вишневецький лише відновив його, пам'ятаючи про свого предка, бо і він Корибут. Не виключаємо, що бояри Мазепи (або Росомаки) мали володіння поблизу цього населеного пункту (окрім тих, що були у Колодезькій волості), були наближені до Дмитра-Корибута і разом з ним покинули дідові землі. Після смерті свого патрона вони знайшли нових (або старих знайомих, про що буде нижче) покровителів - князів Курцевичів.

Звертає на себе увагу і наступний факт. Герби Дмитра-Корибута Ольгердовича, Вишневецьких, Курцевичів, Мазеп складаються з однакових знаків. Це - хрест, півмісяць, зоря. Ймовірно, що вони походять з бортних знаків. Принаймні, це стосується герба "КУРЧ".

Враховуючи вищенаведений матеріал, припускаємо, що Мазепи за етнічним походженням, мабуть, були севрюками. До речі, це пояснює і військові здібності,

якими, як відомо, відрізнявся Іван Мазепа. Мабуть, на генетичному рівні він успадкував їх від своїх далеких предків севрюків, що були вправними вояками. Зауважимо, що військові таланти також були властиві іншим представникам родини Мазеп. На нашу думку, саме з цього виходили князі Курцевичі, коли доручили Мазепам боронити кордони Білоцерківського староства від кримчаків. Не можемо не зауважити про можливість походження і Курцевичів, і Мазеп з Сіверщини, адже вони користувалися одним гербом. Останній, як ми показали, походить від бортних знаків названої території.

Якщо ці припущення правдиві, то зрозуміло, чому Мазепа-Колединський (Росомака-Колодязький, за історичною традицією) опинився на Лівобережжі поряд зі своєю історичною батьківщиною. Можливо, що родинні перекази про зв'язок Мазеп з Сіверщиною вплинули на Івана Мазепу, коли він переселився саме на Конотошчину. З часом гетьман відновив свої дідицини у Путивльському, Рильському та Севському повітах, у т.ч. і в Колодязької волості.

Отже, вищенаведені факти дозволяють зробити цілком ймовірне припущення про чернігово-сіверське походження Мазеп. Для остаточного розв'язання цієї проблеми треба ретельніше опрацювати російські архіви.

Джерела та література, примітки:

1. Токаржевський - Карашевич Я. Походження і герб гетьмана Мазепи // Мазепа. Збірник. - Варшава, 1938. - Т. 1. - С. 58 - 59.
2. Люта Т. Печатки київського суспільства XVI ст. як джерело до історії української геральдики // Міста та містечка в гербах, прапорах і печатках. Матеріали присвячені 10-літньому ювілею Українського геральдичного товариства. - Львів: УГТ, 2003. - С. 161-162.
3. Люта Т. Юридичні норми затвердження державних, родових, особових гербів українського суспільства // Друга наукова геральдична конференція. Збірник тез повідомлень та доповідей. - Львів: УГТ, 1992. - С.40
4. Існують версії про інший герб Мазеп: "Можливо, що спочатку Мазепи мали герб "Бонча" (або "Бойча", як зауважує І.Токаржевський - Карашевич), як повідомляв ... граф де Брюель - Плятер" // Оглобин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба. - Нью-Йорк - Київ - Львів - Острів - Торонто: УІТ, 2001. - С. 67.
5. Ситий І. Герб і печатка Івана Мазепи // Сіверянський літопис. - 2001. - № 5. - С.41.
6. Шевчук В. Муза роксоланська: Українська література XVI-XVIII століть: У 2 кн. Книга перша: Ренесанс. Раннє бароко. - К.: Либідь, 2004. - С. 310.
6. Ми використовуємо приклади з геральдичної поезії вимушено, адже українських гербовників у той час не існувало. При певній кореляції гербові вірші знайомлять нас зі ставленням тогочасного українського суспільства до гербів та дають їхнє тлумачення. Наприклад, хрест - це символ незламної зброї, оберіг, уособлення духовного та тілесного; воїн - це символ мужності, готовності служити вітчизні; два мечі - це сміливість; лілія з хрестом - це віра, набожність; меч, кинь, кіраса - це знаки мужності і військової готовності // Марсово поле. Героїчна поезія на Україні першої половини XVII ст. Упорядник В.Шевчук. - К.: Молодь, 1988 р. - Кн. 1. - 278 с.
7. З приводу гербових віршів цікава така думка: "Обыкновенно посвящают знатым людям и расхваливать их гербы было весьма распространено в Польше; оно удовлетворяло господствовавшей среди поляков наклонности хвастать старожитностью и благородством происхождения. Развитию гербового панегиризма весьма содействовали иезуиты, хорошо понимавшие, что в сердце человеческого для лести всегда найдется уголок. (...) Стихотворное прославление гербов в Польше было частичным проявлением всеобщего виршеплетства. В Польше в XVII ст. все, от короля до мещанина, писали стихи. Крупная литовско-русская аристократия получила клейноды в XV ст., мелкое дворянство в 1569 г., по Люблинской унии. Православные писатели шли по следам иезуитов. (...) Панегерическое виршеплетство тем легче привилось к киевским ученым, что они надлежащую к нему подготовку получали в поэтическом и риторическом классах коллегии. (...) Петр Могила старательно поддерживал гербовый панегеризм. (...) Со времен Петра Могилы в южно-русской литературе твердо установилось прославление панских гербов, даже в чисто церковных книгах" // Сумцов Н. Иоанникий Галатовский (к истории южно-русской литературы XVII века) // Киевская старина. - 1884. - Т. VIII. - Февраль. - Разд. I. - С. 185-186.
8. Українські письменники не дуже занурювалися в етимологію слів та символів. Наприклад, І.Галатовський у своїй книзі "Наука о сложеніи казаній" пояснював прізвище "Браницкий" - від боронити вітчизну, "Любомирский" - від любити мир. Таке трактування могло вплинути на вибір емблеми для герба. А ось як він трактував рослини: "Лилтя межі всіма квітами єсть паномъ и першее мѣсце маєтъ", "геліотропіонъ значить послушенство". Лазар Баранович у своїй книзі "Лютня Аполонова" писав про сонце, що це батько дня, "побудитель к труду", джерело "плодородия". На вибір гербових знаків впливали і загальні уявлення про оточуючий світ. Стефан Яворський вважав, що "вои небесные, солнце, луна, звѣзды, в непрестанной пребываютъ службѣ ... работаютъ

не себѣ на пользу, но человекѣмъ, вселенную просвѣщаютъ, согреваютъ, землю плодоносную творять" // Там само. - С.188, 195-197.

9. Павленко С. Загибель Батурина 2 листопада 1708 р. - К.: Вид. дѣм "Києво-Могилянська академія", "Українська Видавнича Спілка", 2007. - С. 197-210.

10. Ситий І. Герб і печатка Івана Мазепи // Сіверянський літопис. - 2001. - № 5. - С. 46.

11. Каталог історико-мистецької виставки "Гетьман Іван Мазепа: погляд крізь століття". Укладач Недяк В. - Київ-Львів: ЕММА, 2003. - С. 60.

12. Цітоў А. Сфрагістыка і геральдыка Беларусі. - Мінск: РІВШ БДУ, 1999. - 176 с., іл.

13. Ситий І. Герб і печатка Івана Мазепи // Сіверянський літопис. - 2001. - № 5. - С. 44-45.

14. Лазаревский А. Описание Старой Малороссии. Т. II. Полк Нежинский. - К., 1893. - С. 455.

15. Гумилевский Ф. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. - Чернигов: Земская типография, 1874. - Кн. 6. - С. 117, документ 1702 р.

16. Мицик Ю. З документів польських архівів до історії Сіверщини XVII-XVIII ст. // Сіверянський літопис. - 2003. - № 5-6. - С. 21.

17. Гумилевский Ф. Описание Новгородсеверскаго Спасопреображенскаго первокласснаго мужскаго монастыря // Черниговские епархиальные известия. - 1861. - № 5. - Прибавления. - С. 241-244.

18. Гумилевский Ф. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. - Чернигов: Земская типография, 1874. - Кн. 6. - С. 35.

19. Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / Упорядк.: С.Павленко. - К.: Вид. дѣм "Києво-Могилянська академія", 2007. - С. 287.

20. Енциклопедичний довідник Сумщина в іменах. Упорядник Звагельський В. - Суми: Ас-Медіа, 2003. - С. 5.

21. Анпилогов Г. Бортовые знамена как исторический источник (по Путивльским и Рыльским переписным материалам конца XVI и 20-х годов XVII в.) // Советская археология. - М., 1964. - № 4. - С.155.

22. Там само. - С. 156.

23. Відмітимо, що Б.Грінченко давав таке трактування слова "мазепа": "Мазепа - первоначально то же, что и замазюра, замазыха, а затем вообще неопрятный, грубоватый и простоватый человек, вахлак, проstack, глупец". Проте, за А.Кримським: "По-перськи "мазе" - спина, хребет, "па" значить "нога", а прикметник "мазепа" дослівно значить "хребтоногий", себто "неповоротливий" // Ситий І. Герб і печатка Івана Мазепи. - С. 38-39. Останнє тлумачення дає певні підстави поставити питання про східне походження Мазеп-Росомак. Не можна виключити, що вони осіли у Колодезькій волості, ще за часів Київської Русі як найманці чернігово-сіверських князів. Відомо, що названі князі широко використовували східняків для захисту південних кордонів від нападів кочовиків. За етнічним походженням вони могли бути і аланами, і торками, і берендеями. Проте не слід забувати, що самі севрюки мали іраномовне походження: "Думка фахівців про іраномовне походження самого терміну "севера" (від сев / сав - "чорний") є нині панівною і не потребує додаткового обґрунтування. Як вважає Г.Хабургаєв, назва "северь" належить до групи найдавніших, найбільш архаїчних "безсуфіксних" етнонімів. Це, вірогідно, свідчить про формування чи довготривале існування етносу в оточенні іраномовного населення або й допускає безпосередню участь останнього у його генезі" // Коваленко В. Сновськ і "Сновська тисяча" / Містечко над Сновом: Збірник статей і матеріалів. - Ніжин: ТОВ "Видавництво "Аспект-Поліграф", 2007. - С.25.

24. Анпилогов Г. Указ. праця - С. 164.

25. Токаржевський - Карашевич Я. Указ. праця. - С. 63.

26. Анпилогов Г. Указ. праця. - С. 167-168.

27. Там само. - С. 164.

28. Мазепина книга / Упорядк. І.Ситога. - Чернігів: ЦНТЕІ, 2005. - С. 170.

29. Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої (1618-1648). - К.: Темпора, 2006. - С. 326. За іншими даними було засноване приблизно в 1572 р., коли Корибути-Вишневецькі збудували тут укріплення // Сумщина від давнини до сьогодення: Науковий довідник / Упорядк. Л.Покидченко. - Суми: Слобожанщина, 2000. - С. 65.

30. Чернігівський літописець XVII ст. Леонтій Боболінський так описував ці події: "Корибут (...) утекал до Новгородка Северского, головного замку своего, з малою дружиною і замкнулся в нем з женою і детми, опатривши замок и вежи рицтерством и стрелбою порадне". Але Вітовт "облегши его зо всех сторон уставичне на вежи и на обломки штурмуючи, стены подкопуючи, и огонь под них подкладаючи так долго его добывал, аж взял (...) в той же час князство Северское, Новгородок, Бранск Витолт себе привлащал" // Ситий І. Літописець Леонтій Боболінський // Чернігівські відомості. - 5-11 червня 1992 р. - № 23.

31. Грушевський М. Ллюстрована історія України. - Київ-Львів, 1911. - С. 165, 549.

32. Лакиер А. Русская геральдика. - М.: Книга, 1990. - С. 274, 276. Піддубняк О. Документ з печаткою Дмитра Вишневецького // Знак. - 1996. - Число 11 (березень). - С. 2-3. Токаржевський - Карашевич Я. Указ. праця. - С. 61. Нагадаємо, що і Курцевичі і Мазепи мали доведений зв'язок з Чернігово-Сіверщиною ще з XIV-XVI ст. На це вказує титул чернігівського підчашника батька І.Мазепи, а Курцевичі мали маєтності на Сіверщині та Поліссі // Токаржевський - Карашевич Я. Указ. праця. - С. 54, 57-58.

33. Анпилогов Г. Указ. праця. - С. 166.

34. Павленко С. Міф про Мазепу. - Чернігів: Сіверянська думка, 1998. - С.128-129.